

DR. LUKÁCS J. ÁGNES – DR. TAKÁCS JOHANNA –
KITZINGER ISTVÁN – SOÓSNÉ DR. KISS ZSUZSANNA –
DR. KAPITÁNY-FÖVÉNY MÁTÉ – SZABÓ GÁBOR –
DR. FALUS ANDRÁS – DR. FEITH HELGA JUDIT

Iskolai cyberbullying-intervenció rövid- és hosszútávú eredményessége a segítségkérés és a programmal való elégedettség dimenziójában¹

A TANTUdSZ ifjúsági egészségnevelési program tapasztalatai általános
iskolások körében

ÖSSZEFOGLALÁS

A cyberbullying elterjedtsége és mentális egészségre gyakorolt hatásai miatt kulcsfontosságú, hogy az intervenciók különféle formái minél szélesebb körben elérjék a diákokat (Cassidi és mtsai, 2013; Kowalski és mtsai, 2014; Gaffney és mtsai, 2018).

Tanulmányunk célja, hogy a kortársoktatással megvalósuló TANTUdSZ internet-biztonság- és anticyperbullying-pilotprogramunk rövid és hosszú távú eredményességét bemutassuk.

A mintába 536, intervenció programban részt vett diák került, 36%-uk alsó, 64%-uk pedig felső tagozatos volt. A résztvevők ismereteit és segítségkérési hajlandóságát önkitöltős kérdőívvel mértük fel a program előtt, a program után közvetlenül, majd fél évvel később.

A TANTUdSZ program pozitív hatása kimutatható volt a részt vevő diákok tudásváltozásában és a segítségkérési hajlandóságuk növekedésében, azonban a hatás nem volt tartós, a hat hónappal későbbi visszamérésre elhalványult. A kisiskolás résztvevők tudásának és hozzáállásának változása nagyobbak és valamelyest tartósabbnak bizonyult a felső tagozatosokénál, emellett jóval nagyobb nyitottságot mutattak a program iránt.

Eredményeink megerősítik, hogy a hosszútávú intervenció hatás eléréséhez hosszabb ideig tartó és ismétlődő egészségfejlesztési programok szükségesek (Gaffney és mtsai, 2018).

Kulcsszavak: cyberbullying, kortársoktatás, hatékonyság-vizsgálat, egészségfejlesztés

¹ A kutatás a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával, a Tantárgy-pedagógiai Kutatási Program keretein belül valósult meg.

BEVEZETÉS

A cyberbullying jelensége a kétezres évek után került a kutatók érdeklődésének homlokterébe, a digitalizáció térhódításával párhuzamosan pedig egyre inkább növekszik a kérdéssel foglalkozó kutatások és tanulmányok száma (*Tokunaga*, 2010; *Cassidi*, *Faucher* és *Jackson*, 2013; *Kowalski*, *Giunetti*, *Schroeder* és *Lattanner*, 2014; *Bauman* és *Bellmore*, 2015; *Smith*, 2016; *Domonkos*, 2017). A burjánzó cyberbullying-szakirodalom ellenére a jelenség a mai napig konceptualizációs bizonytalansággal küzd (*Menesini* és *Nocentini*, 2009; *Englander*, *Donnerstein*, *Kowalski*, *Lin* és *Parti*, 2017). A leginkább elterjedt fogalom meghatározás a cyberbullyingot ismétlődő, szándékos, agresszív cselekedetként definiálja, amely elektronikus térben valósul meg (*Smith* és *mtsai*, 2008; *Tokunaga*, 2010). *Willard* (2007) hét megnyilvánulási formáját írja le, hangsúlyozva, hogy az egyes típusok között gyakoriak az átfedések:

- lángháború (*flaming*; indulatos, vulgáris komment- vagy üzenetháború),
- támadássorozat (*harassment*; ártó, inzultáló, ismétlődő üzenetek),
- befeketés (*denigration*; titkok, pletykák online terjesztése, amely csorbítja az áldozat hírnevét),
- kiközösítés (*exclusion*; online csoportból való szándékos, kegyetlen kizárás),
- kibeszélés és „trükközés” (*outing* és *trickery*; titkok, kínos információk cselekvéses kiszedése online terjesztés céljából),
- személyiséglopás (*impersonation*; zavarba ejtő, az áldozat nevében írt posztok és üzenetek), és

- online zaklatás (*cyberstalking*; intenzív támadássorozat és befeketés, amely fenyegetéssel jár, vagy félelmet generál az áldozatban; *Willard*, 2007; *Domonkos*, 2014, 2017).

A lista folyamatosan bővül, például az ún. „happy slapping”-gel, amely során az áldozat bántalmazását videóra veszik, majd interneten terjesztik (*Campbell*, 2006).

A cyberbullying esetében négy szerepkört különböztet meg a szakirodalom: áldozat, elkövető, szemtanú, valamint áldozat-elkövető, ugyanis az áldozatokból gyakran válik elkövető és fordítva (*Kowalski* és *Limber*, 2013). A cyberbullyingot az elektronikus közegen túl több szempont is speciálissá teszi a tradicionális bullyinghoz képest (*Patchin* és *Hinduja*, 2006). Gyakori, hogy a zaklatás szemtanúk nélkül valósul meg, így a közbelépés, külső segítségnyújtás sem lehetséges, de az is előfordul, hogy a közösségi média publicitása hatalmasra növeli a szemtanúk számát, fokozva az áldozat distresszét (*Pieschl*, *Kuhlmann* és *Porsch*, 2015). Ráadásul a cyberbullying áldozatok ritkán kérnek

segítséget, egyrészt, mert szégyellik, amit tettek velük, másrészt, mert félnek a következményektől (gyermekes esetekben ilyen például a szülők

internetkorlátozása), harmadrészt úgy gondolják, a felnőttek úgysem tudnának tenni semmit (*Smith* és *mtsai*, 2008; *Dooley*, *Gradinger*, *Strohmeier*, *Cross* és *Spiel*, 2010; *Spears*, *Taddeo*, *Daly*, *Stretton* és *Karklins*, 2015). Bizonyos esetekben az elkövető anonim marad, sőt, az áldozat nem is feltétlenül ismeri őt személyesen. A cyberbullying specifikuma, hogy – tekintettel arra, hogy az elkövető nem látja az áldozatot és annak reakcióját – az empátia kevésbé fogja vissza előbbit. Míg a tradicionális bullying

fogalmának egyik dimenziója a rendszeresség, a cyberbullying esetében egyetlen cselekmény is súlyos következményekkel járhat az áldozat szempontjából, hiszen az interneten többnyire visszavonhatatlanul megmaradnak a zaklatás nyomai, ebből kifolyólag bármennyiszer ismétlődő hatást fejthet ki (Slonje és Smith, 2008). Szintén fontos megjegyezni, hogy a tradicionális bullyinghoz képest a cyberbullying nem ér véget az iskolából való kilépéssel, adott esetben folyamatosan jelen lehet (Slonje és Smith, 2008).

A cyberbullying körüli konceptuális bizonytalanság miatt a jelenséggel kapcsolatos statisztikák összehasonlítása is nehézkes (Modecki, Minchin, Harbaugh, Guerra és Runions, 2014). A becslések alapján nagyjából 30%-ra tehető a cyberbullyingban érintett fiatalok száma, azonban fontos hangsúlyozni, hogy a korcsoport szignifikánsan meghatározza a prevalenciát (Modecki és mtsai, 2014; Brochado, Soares és Fraga, 2017; Kowalski, Limber és McCord, 2019). Az ugyanakkor bizonyos, hogy a digitalizáció előtérbe kerülésével – amelyen a pandémiás helyzet feltehetően csak erősített – a cyberbullying-érintettség növekedni fog.

A magyarországi felmérések eredményei a módszer és a vizsgált korcsoport függvényében eltérő cyberbullying-prevalenciáról tudósítanak. Parti és kollégái 2011–2014-es adatgyűjtés (N=902) alapján egyharmadra (33,4%) mérték a 11–19 éves diákok cyberbullying-érintettségét egy öt ítemes skála alapján, amely a felmérés megelőző négy hónap tapasztalataira vonatkozott (Parti, Schmidt és Néray, 2018). A cyberbullying leggyakrabban előforduló formája a bántó, sértő üzenetek küldése (flaming, 32,3%), titkok és pletykák

terjesztése (denigration, 6,0%), valamint az online csoportból való kiközösítés (exclusion, 5,9%) volt a vizsgálatba bevont diákok körében. A Digitális Állampolgárság Kutatócsoport 2013-as felmérésében 10–27 éves fiatalok (N=407) körében 57,7% volt a cyberbullying-áldozatok, 54,3% a cyberbullying-elkövetők aránya kilenc

cyberbullying-szituáció objektív gyakorisági átlaga alapján, a vizsgálatot megelőző egy évre vonatkoztatva (Ollé és mtsai, 2013; Domonkos, 2017). A 2015-ös ESPAD vizsgálat magyarországi,

a 15–22 éves korosztályra reprezentatív mintájában (N=6237) 3,66% volt a cyberviktimizáció aránya, vagyis azoké, akik a felmérést megelőző néhány hónapban legalább havi 1-2 alkalommal tapasztaltak cyberbullyingot lángháború, illetve kínos fénykép engedély nélküli megosztása formájában (Zsila, 2018). A 2017/18-as HBSC kutatásban részt vevő (N=6003) 5–11. évfolyamos diákok körében 18,9% volt a cyberbullying-áldozatok (a felmérés megelőző néhány hónapban legalább havonta 1-2 alkalommal lángháború, illetve kínos fénykép engedély nélküli megosztása formájában cyberbullyingot tapasztalók), és 21,1% a cyberbullying elkövetők aránya (Várnai, 2019). Margitics és munkatársai az internetes áldozat (CVS) és internetes zaklató (CBS) skála alapján azt találták, hogy a felső tagozatosok 63,4%-a vett már részt aktívan internetes zaklatásban és 68,9%-uk volt már áldozat (N=461). A középiskolások körében mindkét arány értelemszerűen magasabb, 68,7%-uk volt zaklató, 72,4%-uk pedig áldozat (N=421). A leggyakoribb cyberbullying típus mindkét korcsoportban a kirekesztés, valamint a mobiltelefonon való zaklatás volt (Margitics, Figula és Pauwlik, 2020).

a digitalizáció előtérbe kerülésével a cyberbullying-érintettség növekedni fog

A cyberbullying jelenségének erősödésével párhuzamosan számos intervenció kezdeményezés jött létre, amelyek jellemzően a cyberviktimizáció és az elkövetővé válás csökkentését tűzték ki célul (Fülöp és mtsai, 2012; Hutson, Kelly és Militello, 2017; Gaffney, Farrington, Espelage és Trofi, 2018; Hajnal, 2020). A cyberbullyinggal foglalkozó intervenció programok többsége a tradicionális bullying csökkentésére kidolgozott sikeres programok elemeiből építkezik, azok kiegészítéseként született, pl. a finn *KiVa* antibullying program (Williford és mtsai, 2013). A cyberbullying kezelésére irányuló intervenciók jellemzően a felső tagozatos, középiskolás korosztályra koncentrálnak, bár a fiatalabb, alsó tagozatos gyermekek egyre nagyobb hányada kapcsolódik közösségi médiához, amellyel együtt várhatóan cyberbullying-érintettségük is nő (Cantone és mtsai, 2015; Ey, Taddeo és Spears, 2015). A szinte kivétel nélkül iskolai keretek között megvalósuló programok nagyon széles skálán mozognak időtartam és gyakoriság szempontjából, az egy alkalmas foglalkozásoktól kezdve a teljes tanévet átölelő beavatkozásokig. Az intervenció formái között az előadás, a csoportos beszélgetés, a dramatikus játékok és a projektmunka egyaránt megjelennek. A prevenció foglalkozások elemeit a cyberbullyinggal kapcsolatos tudásátadás, a coping stratégiák, empátia, kommunikációs és szociális készségek fejlesztése adják, emellett a programok a jelenség természetéből fakadóan gyakran összefonódnak az internetbiztonság témakörével (Hutson, Kelly és Militello, 2017; Gaffney és mtsai, 2018).

Gaffney és munkatársai (2018) metaanalízise szerint a cyberbullying programok átlagosan 10-15%-kal csökkentik a cyberbullying érintettségét, 14%-kal a viktimizációt, azonban hosszú távú hatásuk megkérdőjelezhető. Az eddigi eredmények alapján azok a programok, amelyek az intervenciót kiterjesztik a szülőkre illetve az egész iskolai közösségre, eredményesebbek, hiszen a jelenség maga is egy tágabb – az egyén, a család és az iskolai közösség alkotta – rendszert érintő probléma (Cantone és mtsai, 2015, Hutson és mtsai, 2017). Lévén, hogy a cyberbullying-áldozatok gyakran barátaihoz fordulnak segítségért (Dooley és mtsai, 2010; Spears és mtsai, 2015), azok a programok, amelyek nem csupán az áldozatra, hanem a szemlélőkre, a körülöttük lévő hálózatra együttesen koncentrálnak, sokkal eredményesebbek lehetnek (Cassidi és mtsai, 2013).

Magyarországon az utóbbi években több cyberbullyinggal foglalkozó intervenció program is megvalósult (Fülöp és mtsai, 2012; Hajnal, 2020). Az UNICEF Magyarország 2018-ban kezdte *#nemvagyegyedül*² című kampányát, amely az áldozattá vált gyermekek számára hozott létre egy olyan honlapot, ahol különböző – előzetesen felkészített – hírességektől kérhettek tanácsot. Az öt európai ország részvételével megvalósuló, online felületen működő *T.A.B.B.Y.* projekt³ (*Threat Assessment of Bullying Behaviour*) célja az internetezés során fellépő kockázatok tudatosítása, ideértve a cyberbullyingot is. Az online felületen a gyermekek egy virtuális világban, saját

a fiatalabb, alsó tagozatos gyermekek egyre nagyobb hányada kapcsolódik közösségi médiához

² <https://unicef.hu/nemvagyegyedul-kampany>

³ <http://tabby-hun.weebly.com/>

karakterrel próbálhatják ki magukat különböző szituációkban (*Parti, Schmidt, Néray és Virág, 2015*).

A Magyar Tudományos Akadémia által támogatott TANTUdSZ (*Tanulj! Tanítsd! Tudd!*) ifjúsági egészségnevelési program célja a gyermekek egészségtudatosságának növelése egy kortársoktatásra épülő speciális pedagógiai modell kidolgozásán keresztül. A TANTUdSZ program az oktatási rendszer három szintjét köti össze. Az egészségtudományi és pedagógia szakos hallgatók középiskolás diákokkal kiegészülve általános és középiskolás diákok számára tartanak egészségfejlesztési foglalkozásokat különböző témákban (kézhigiéné, folyadékfogyasztás, újraélesztés), többek között internetbiztonság és cyberbullying témakörben is (*Ábrám és mtsai, 2018; Feith és mtsai, 2018; Kolosai és mtsai, 2018; Lehotsky és mtsai, 2018; Fritúz és mtsai, 2019; Szőke és mtsai, 2019*). A hallgatókat egészségtudományi és pedagógiai felsőoktatásban oktató szakemberek készítik fel és tutorálják az egészségfejlesztési folyamat során.

CÉLKITŰZÉS

Tanulmányunk célja, hogy a kortársoktatással megvalósuló internetbiztonság- és anticyberbullying-pilotprogramunk rövid és hosszú távú eredményességét bemutassuk. Jelen közleményben az alábbiakra kerül sor:

1. Az intervenció programban részt vevő diákok szociodemográfiai háttértényezői, digitális eszközzelátottsága, internetfogyasztási szokásainak leíró bemutatása;

2. A TANTUdSZ programban résztvevő diákok cyberbullyinghoz kapcsolódó segítségkérésre vonatkozó tudásának, segítségkérési hajlandóságának, illetve ezek változásának vizsgálata, tekintve, hogy a cyberbullying áldozatok ritkán kérnek segítséget (*Smith és mtsai, 2008; Dooley és mtsai, 2010; Spears és mtsai, 2015*);

3. A TANTUdSZ programmal való elégedettség vizsgálata.

Mivel a cyberbullying intervenciók kevésbé koncentrálnak a kisiskolás⁴ korú gyermekekre, a program eredményességének különbségeit külön vizsgáltuk az alsó és felső tagozatos résztvevők között.

2019-ben a TANTUdSZ program az internetbiztonság témájában tartott egészségfejlesztési foglalkozásokat. A négy tanórás program célja a résztvevők biztonságos internethasználattal való megismertetése volt, különös tekintettel az internetfüggőség és

a cyberbullying témakörökre. Az egészségfejlesztési alkalmaknak nem volt célja az internethasználat visszaszorítása, inkább a minőségi, tudatos internethasználat szempontjaira szerettük volna felhívni a figyelmet. A cyberbullying témakörén belül a jelenség életkorspecifikus definiálása mellett az internetes bántalmazás következményeinek tudatosítására és a jelenséggel kapcsolatos érzékenyítésre helyeztük a hangsúlyt. Cyberbullying- esetek dramatikus feldolgozásán keresztül a lehetséges megoldási, kezelési módokat beszélték át a résztvevők. A diákok érzékenyítésével közvetett célunk a cyberbullying következményeinek mérséklése volt a résztvevők körében:

⁴ A kisiskolásokon/alsó tagozatosokon a programban részt vevő 8–11 éves korosztályt értjük.

az áldozatokat segítségkérésre biztatni (ehhez kapcsolódóan tudásukat szélesíteni), a megfigyelőket aktív, proszociális közbeavatkozásra bátorítani; az elkövetők esetében pedig attitűdjük megváltozását szerettük volna elérni.

2019 őszén a *Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Karának* és az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Karának* hallgatói középiskolás, közösségi szolgálatot végző diákokkal kiegészülve tartottak négy tanórás, interaktív foglalkozást öt fővárosi iskola 8–15 éves diákjainak. Jellemzően két-két egészség tudomány és pedagógia szakos hallgató és egy középiskolás diák alkotott egy kortársoktatói teamet, és általában 20–25 fős csoport számára terveztek és vezettek foglalkozást egy tutor szupervíziója mellett.

A *TANTUdSZ* program sajátossága, hogy a kortársoktatók egy, a téma szempontjából releváns, előre meghatározott, jól definiált tudásanyag és egy közvetlen és közvetett célgyűjtemény (pl. tudásátadás, érzékenyítés, tudatosítás) alapján tervezik meg saját egészségfejlesztési foglalkozásukat egy 24 órás felkészítő kurzus keretein belül, amelynek egyes elemeit a kurzus során is van alkalmuk kipróbálni. Az egészségfejlesztési program standard kereteinek biztosítása mellett a hallgatóknak így lehetősége nyílik kreativitásuk kibontakoztatására a tervezési szakaszban, emellett sokkal inkább sajátjuknak érzik a programot. Az egészségfejlesztési programok során a kortársoktatók interaktív, játékos feladatokat dolgoztak ki és alkalmaztak, az adott célcsoport életkorához szabva azokat.

MÓDSZER

A diákok tudását és cyberbullying hozzáállását egy önkitöltős kérdőív segítségével mértük fel, amit a kutatás előtt alsó és felső tagozatosok körében pilot vizsgálat keretében teszteltünk. A kérdőív az alapvető szociodemográfiai jellemzők mellett az internetfogyasztási szokások egyes vonatkozásait (gyakoriság és minőség), a cyberbullyinggal kapcsolatos segítségkéréshez kapcsolódó tudást és hajlandóságot, valamint a *TANTUdSZ* programmal való elégedettséget mérte.

Mivel a program hatékonyságát szerettük volna megvizsgálni,

a résztvevőket három alkalommal mértük:

1. egy héttel a *TANTUdSZ* program előtt,
2. közvetlenül a négy tanórás *TANTUdSZ* program után, majd
3. hat hónappal a *TANTUdSZ* program után.

A részt vevő diákok osztálytermi körülmények között, önállóan töltötték ki a kérdőívet, az első és harmadik adatfelvétel esetében az osztályfőnök, a program után közvetlenül a kortársoktatók és a tutor jelenlétében.

A szülők számára papíralapon juttattuk el a tájékoztató beleegyező nyilatkozatokat. A szülők gyermekeik részvételét bármikor visszavonhatták. A kutatást a *Semmelweis Egyetem Regionális, Intézményi Tudományos és Kutatásetikai Bizottsága* engedélyezte (SE-RKEB 63/2019.).

az áldozatokat
segítségkérésre biztatni

osztálytermi körülmények
között, önállóan töltötték ki
a kérdőívet

Az adatokat a lábjegyzetben ismertetett statisztikai módszerekkel elemeztük.⁵

MINTAJELLEMZÉS, DIGITÁLIS ESZKÖZELLÁTOTTSÁG ÉS INTERNETFogyasztási SZOKÁSOK

A COVID-19 pandémia sajnos megghiúsította az adatfelvétel harmadik hullámát két iskolában, ezért az elemzést végül három (budai) iskola eredményei alapján végeztük el (N=536 diák). A TANTUdSZ programban részt vevő diákok átlagéletkora 11.2 év volt (min. 8, max. 15, SD=1.57), 36.4%-uk (195 fő) alsó tagozatos (harmadik és negyedik osztályos), 63.6%-uk (341 fő) felső tagozatos (ötödik-nyolcadik osztályos), és kicsivel több mint a megkérdezettek fele lány

(54.7%, 293 fő). A diákok többsége (78.7%, 417 fő) jó vagy kiváló tanulónak tartja magát, 19.1% (101 fő) közepesnek, és csak 2.2% (12 fő) rossznak. Fontos megjegyezni, hogy a diákok túlnyomó része magas státuszú családból származik, 80.8%-uk (354 fő) esetében mindkét szülő rendelkezik diplomával, és további 13.1%-ban (58 fő) az egyik szülő diplomás.

Az alapvető szociodemográfiai változók mellett vizsgáltuk a programban részt vevő diákok digitális eszközellátottságát és internet fogyasztási szokásait is. A digitális eszközellátottság esetében érdemes megjegyezni, hogy a kisiskolások 80 százaléka rendelkezik valamilyen saját digitális eszközzel, amellyel kapcsolódni tud a világháléhoz. Mindkét korcsoportban a legnépszerűbb az okostelefonok használata, mely jellemzően tablet és PC/laptop használatával egészül ki (1. táblázat).

1. TÁBLÁZAT

Digitális eszközellátottság alsó és felső tagozatosok körében

	Alsó tagozatosok		Felső tagozatosok	
	fő	%	fő	%
egyik sincs	37	20,1	10	3,0
csak okostelefon	34	18,5	68	20,5
okostelefon + tablet	33	17,9	63	19,0
okostelefon + laptop/PC	9	4,9	73	22,0
okostelefon + tablet + laptop/PC	30	16,3	107	32,2
csak tablet	28	15,2	4	1,2
tablet + laptop/PC	10	5,4	1	0,3
csak laptop/PC	3	1,6	6	1,8

FORRÁS: saját szerkesztés

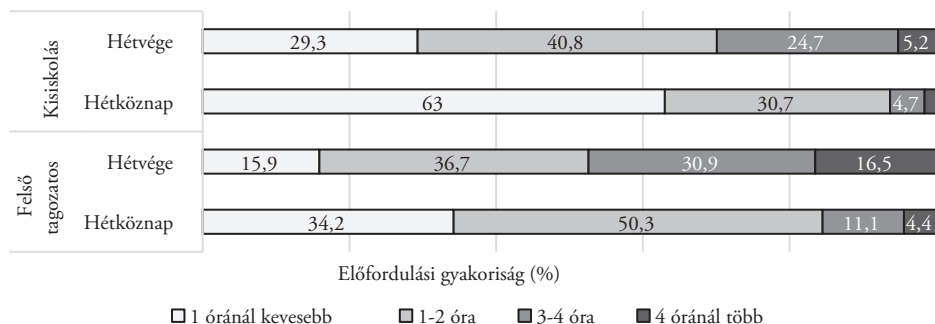
⁵ A statisztikai elemzés során a leíró statisztikák, illetve a különbség- (független mintás t-teszt, hatásnagyság: Cohen d) és kapcsolatvizsgálatok (keresztábra-elemzés Pearson-féle khi-négyzet statisztikával, hatásnagyság: phi/Cramer-féle V) mellett a TANTUdSZ program hatékonyságát faktoriális ismételt mérések varianciaanalízissel mértük (within-subjects: a TANTUdSZ program előtti, utáni és 6 hónappal későbbi mérés; between-subjects: iskolai tagozatok – kisiskolás vs. felső tagozatos – között). A hatásnagyságot parciális éta négyzettel vizsgáltuk. Az elemzéshez az IBM SPSS Statistics for Windows, Version 23.0. (IBM Corp. Released 2015. Armonk, NY: IBM Corp.) programot használtuk.

Egy átlagos hétköznapon az alsós diákok többsége egy óránál kevesebbet, a felső tagozatosok fele egy-két órát tölt internete-

zéssel, hétvégeken az online aktivitás mindkét korcsoportban emelkedik (1. ábra).

1. ÁBRA

Internetezéssel töltött idő hétköznap és hétvégén korcsoportok szerint

FORRÁS: saját szerkesztés

Az alsó tagozatosok döntő többsége ugyan nem mindenhol, de engedély/felügyelet⁶ nélkül internetezik, a felső tagozatos diákok több mint fele pedig bárhol és bármikor csatlakozni tud az internetre (2. táblázat). A leggyakoribb online tevékenységek a kisiskolások körében a játék

és a videók nézése, továbbá a zenehallgatás és a baráti beszélgetés. A felső tagozatosok esetében a videónézés a legnépszerűbb online tevékenység, de szintén gyakori a baráti beszélgetés, a zenehallgatás, valamint a játék, a filmnézés és a közösségi oldalak használata (2. táblázat).

2. TÁBLÁZAT

Internetelérés korcsoport szerint	Alsó tagozatos (n=189)		Felső tagozatos (n=332)	
	fő	%	fő	%
Bárhol bármikor (iskolában és otthon)	18	9,5	180	54,2
Nem mindenhol, de engedély nélkül	132	69,8	147	44,3
Felügyelettel/engedéllyel	39	20,6	5	1,5

⁶ Kutatásunkban csak a személyes felügyeletet vizsgáltuk, a kérdőív a szülői mediáció egyéb, online formáira nem tért ki.

Online tevékenységek (gyakran/nagyon gyakran)	Alsó tagozatos (n=189)		Felső tagozatos (n=332)	
	fő	%	fő	%
tanuláshoz, házi feladathoz	16	8,6	57	17,1
zenehallgatás	69	36,1	223	66,3
videók nézése	97	50,5	234	72,2
filmnézés	51	26,7	163	48,7
játék	110	57,0	169	49,9
baráti beszélgetés	65	34,0	225	66,8
közösségi oldalak	19	10,0	161	48,1
hírek	8	4,1	47	14,0

FORRÁS: saját szerkesztés

A PROGRAM EREDMÉNYEI

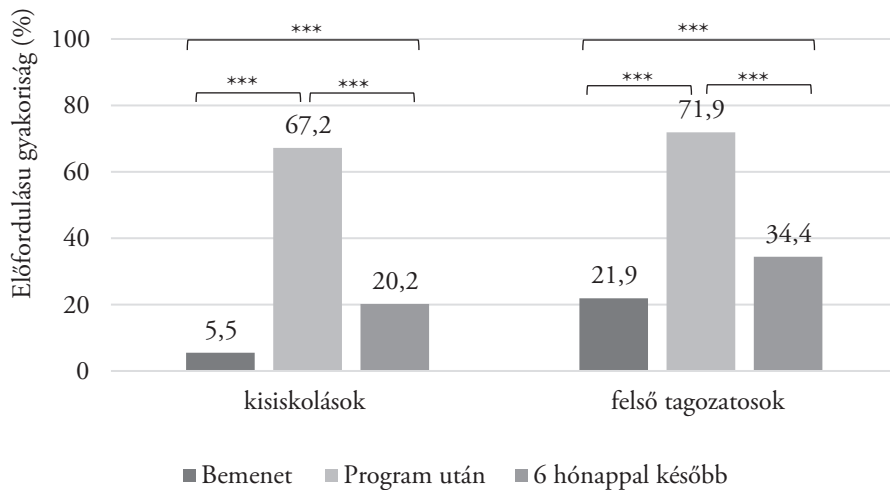
Tudás

A *TANTUdSZ* program előtt összességében a diákok csupán 15.7%-a (76 fő) ismert olyan honlapokat, telefonos szolgáltatásokat, akikhez/amelyekhez interneten elkövetett bántalmazás esetén fordulni lehet. A felső tagozatosok nagyobb hányada, több mint egyötöde (21.9%, 66 fő) bírt ilyen ismerettel, a kisiskolások körében ennek aránya csupán 5.5% volt (10 fő); $\chi^2(1, N=485)=23.164$, $p<0.001$, $\Phi=0.22$. A leggyakrabban említett telefonos szolgáltatást az *általános segélyhívó* számon (112) kívül a *Kék vonal*, a honlapok közül pedig a *yelon.hu* volt.

Korosztálytól függetlenül statisztikailag szignifikáns mértékben változott az olyan honlapok, telefonos szolgáltatások ismerete, amelyekhez interneten elkövetett bántalmazás esetén fordulni lehet ($F(2,966)=264.753$, $p<0.001$, $\eta^2_p=0.35$). Mind az alsósok, mind a felsősök körében a programot követően jelentős mértékben javult ezek ismerete ($p<0.001$), viszont 6 hónappal később határozott tudáscsökkenés volt tapasztalható ($p<0.001$). Ugyanakkor, azok aránya, akik emlékeztek ilyen segélyszolgálatok nevére, még mindig nagyobb maradt ($p<0.001$) a bemeneti méréshez képest. A változás mértékét vizsgálva megállapítható, hogy jelentősebb változás volt tapasztalható az alsósok ($F(2,364)=148.613$, $\eta^2_p=0.45$), mint a felsősök ($F(2,602)=130.157$, $\eta^2_p=0.30$) körében (2. ábra).

2. ÁBRA

Segélyszolgálatok ismerete a program mérései során korcsoportok szerint

(***: $p < 0.001$)

FORRÁS: saját szerkesztés

Segítségkérési hajlandóság

A megkérdezett diákok 1-től 5-ig tartó skálán (1: biztosan nem kérne segítséget; 5: minden esetben kérne segítséget) jelölhették, kérnének-e segítséget interneten elkövetett bántalmazás esetén. Érdeemes megjegyezni, hogy összességében a bemenetkor a diákok többsége úgy válaszolt, hogy *'igen, minden esetben kérne segítséget'* (52.9%, 270 fő), illetve *'inkább kérne segítséget'* (22%, 112 fő); korcsoporttól függetlenül ($\chi^2(1, N=510)=3.124$, $p=0.537$). Összességében a diákok döntő többsége szüleikhez fordulna segítségért, ez – az életkori sajátosságoknak megfelelően – nagyobb arányban volt jellemző a kisisko-

lásokra. Csaknem 40%-uk fordulna a barátaihoz, a felső tagozatosok lényegesen nagyobb arányban, mint a kisiskolások. További közel negyedük a testvérét jelölte, ez a korcsoporttal nem mutatott kapcsolatot, valamint több mint ötödrésztük a tanárát, amely jellemzőbb volt a kisiskolások, mint a felső tagozatosok körében. Végül a segélyszolgálatokat összességében alig több mint 10%-uk jelölte korcsoporttól függetlenül (3. táblázat). Érdeemes a táblázatban azt is megfigyelni, hogy korcsoportok szerint erősen eltérnek a preferenciák: míg az alsó tagozatosoknál a szülő-tanár-barát-testvér-segélyszolgálat, a felsősöknél a szülő-barát-testvér-segélyszolgálat-tanár sorrendet láthatjuk.

3. TÁBLÁZAT

A segítségkérés alanyai az egyes korcsoportokban

	Teljes minta		Alsó tagozatos		Felső tagozatos		χ^2	p	Φ
	fő	%	fő	%	fő	%			
Szülő	460	89,3	175	95,1	285	86,1	10,055	0,002	0,14
Barát	198	38,4	52	28,3	146	44,1	12,551	< 0,001	0,16
Testvér	123	23,9	42	22,8	81	24,5	0,176	0,746	–
Tanár	112	21,7	68	37	44	13,3	38,912	< 0,001	0,28
Segélyszolgálat	68	13,2	23	12,5	45	13,6	0,124	0,787	–

FORRÁS: saját szerkesztés

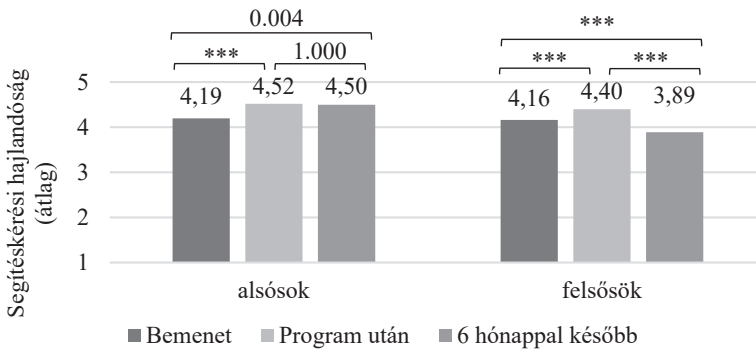
A program során mért segítségkérési hajlandóság statisztikailag szignifikáns változást mutatott ($F(2,1016)=18.835$, $p<0.001$, $\eta^2_p=0.04$), ugyanakkor e változás jelentősen különbözött a korcsoportok függvényében ($F(2,1016)=18.096$, $p<0.001$, $\eta^2_p=0.03$).

Kisiskolások körében a bemenetkor mért segítségkérési hajlandóság szignifikáns

mértékben növekedett a program után, és ez a hat hónappal későbbi mérés során is megmaradt. Felső tagozatosok esetében a bemeneti méréshez képest a program után szintén szignifikáns növekedés volt tapasztalható, ugyanakkor a segítségkérési hajlandóság hat hónappal később szignifikáns mértékben csökkent, a bemeneti méréshez képest kisebb értéket mutatott (3. ábra).

3. ÁBRA

Segítségkérési hajlandóság a program mérései során, korcsoportok szerint

(hibasáv: standard hiba, ***: $p<0.001$)

FORRÁS: saját szerkesztés

Feltételezzük, hogy a program eredményességével áll összefüggésben, hogy a segélyszolgálatok esetében a segítségkérési hajlandóság szignifikáns változást mutatott, amely korcsoporttól nem volt független. A kisiskolások 12.5%-a fordulna segélyszolgálathoz, ez jelentősen nőtt a programot követően (53.3%), hat hónappal később csökkent (24.5%), de az arány így is a bemenet kétszerese volt. Felső tagozatosok körében a bemeneti méréshez képest (13.6%), a programot követően szintén jelentős növekedés tapasztalható (30.5%), ám ennek aránya hat hónapot követően je-

lentősen csökkent (18.7%), visszaesett a bemenetkor tapasztalt arányra (4. táblázat).

Fontosnak tartottuk, hogy külön elemezzük a pedagógusok szerepét a cyberbullyinggal kapcsolatos segítségnyújtás terén. Azok aránya, akik tanáraiktól kérnének segítséget, jelentősen változott a program során, kisiskolások és felső tagozatosok körében egyaránt. A bemeneti méréshez képest, a program után jelentősen nőtt a segítségkérők aránya, hat hónappal később azonban csökkenést mutatott a program utáni arányhoz képest (4. táblázat).

4. TÁBLÁZAT

Segélyszolgálatoktól, illetve tanároktól való segítségkérési hajlandóság a program mérési során

	Bemenet	Program után	6 hónappal később	F	p	η^2_p
	M%	M%	M%			
segélyszolgálat						
<i>alsó tagozat</i>	12,5	53,3	24,5	60,945	< 0,001	0,25
<i>felső tagozat</i>	13,6	30,5	18,7	21,341	< 0,001	0,06
tanárok						
<i>teljes minta</i>	21,7	31,7	18,4	24,220	< 0,001	0,05

FORRÁS: saját szerkesztés

A TANTUdSZ programmal való elégedettség

A cyberbullyinggal kapcsolatos változások elemzése mellett azt is vizsgáltuk, hogy hogyan értékelik a diákok a TANTUdSZ programot, valamint részt vennének-e további programokon és ajánlanák-e barátaiknak.

A kortársoktatók egészségfejlesztési foglalkozását a résztvevők egy 16 ítemes skála segítségével értékelték (Cronbach $\alpha=0.897$).

Egy 18-tól 80-ig tartó skálán a résztvevők átlagosan 67.03 pontra értékelték a TANTUdSZ programot. A kisiskolások szignifikáns mértékben elégedettebbek voltak a programmal, mint a felső tagozatosok (5. táblázat).

Összességében a diákok több mint kétharmada jelezte, hogy szívesen venne részt hasonló programokon, elutasító választ csupán 5%-uk adott. A kisiskolások nagyobb arányban jeleztek későbbi részvételi szándékot a felső tagozatosokhoz képest.

Végül a diákok szintén több mint kétharmada ajánlaná barátainak a programot. A korcsoport ennek megítélésével szintén statisztikailag szignifikáns kapcsolatot

mutatott: a kisiskolások nagyobb aránya ajánlaná a felső tagozatosokhoz képest (5. táblázat).

5. TÁBLÁZAT

TANTUdSZ programmal való elégedettség, részvételi szándék és a program ajánlása

	Teljes minta		Alsó tagozatos		Felső tagozatos		t	p	d
	M	SD	M	SD	M	SD			
Program értékelése	67,0	10,4	71,9	9,0	64,4	10,1	8,085	< 0,001	0,78
Részvételi szándék	fő	%	fő	%	fő	%	χ^2	p	V
<i>nem</i>	26	4,9	4	2,1	22	6,5			
<i>igen</i>	349	65,2	149	76,4	200	58,8	18,040	< 0.001	0,18
<i>nem tudom</i>	160	29,9	42	21,5	118	34,7			
Program ajánlása	fő	%	fő	%	fő	%	χ^2	p	V
<i>nem</i>	31	5,8	6	3,1	25	7,4			
<i>igen</i>	358	67,2	153	78,5	205	60,7	18,138	< 0.001	0,18
<i>nem tudom</i>	144	27,0	36	18,5	108	32,0			

FORRÁS: saját szerkesztés

ÉRTELMEZÉS

Tanulmányunkban a TANTUdSZ ifjúsági egészségnevelési kezdeményezés internetbiztonság- és anticyberbullying-pilotprogramjának rövid és hosszú távú eredményességét elemeztük a kisiskolás és felső tagozatos diákok körében. Tisztában vagyunk azzal, hogy egy egyszeri és rövid (négy tanórás) intervenció nem elégséges ahhoz, hogy hosszú távú hatást gyakoroljon a résztvevők segélyszolgáltatásokkal kapcsola-

tos tudására, valamint a segítségkérési hajlandóság növelésére. Ugyanakkor érdemes vizsgálni, hogy milyen változás mérhető gy egyszeri, négy tanórás, a kortársoktatás módszerét alkalmazó foglalkozást követően, és mely résztvevői csoportokat szólíthatjuk meg eredményesebben egy ilyen beavatkozás során. A program eredményességét a diákok cyberbullying esetén való segítségkéréshez kapcsolódó tudásának és hajlandóságának változásán keresztül ragadtuk meg, életkori dimenzióban.

Összességében a négy tanórás kortárs intervenció hatása kimutatható volt

a tudásváltozásban és a segítségkérő hajlandóság növekedésében, azonban a hatás nem volt tartós, a hat hónappal későbbi visszamérésre elhalványult. *TANTUdSZ* pilot programunk eredményességének vizsgálata is megerősíti a korábbi kutatások eredményeit, miszerint a hosszú távú hatás eléréséhez hosszabb ideig tartó, ismétlődő programok szükségesek, lehetőség szerint a pedagógusok, illetve a tágabb szociális környezet (kortársak, család) bevonásával (Gaffney és mtsai, 2018).

Eredményeink azt mutatják, hogy a kisiskolás résztvevők esetében mind a segítségkéréshez kapcsolódó tudás, mind a hajlandóság nagyobb mértékben változtatható, és valamelyest tartósabbnak is bizonyult a felső tagozatosokhoz képest. A kisiskolások a program után fél évvel négyszer akkora arányban tudtak cyberbullying segítségnyújtással foglalkozó szervezeteket említeni, mint a bemeneti méréskor, a felső tagozatosoknál ugyanez a hatás másfélszeres volt, azaz a kisiskolások jóval nagyobb hányada őrizte meg hosszútávon a program során szerzett tudást. Ehhez hasonlóan a kisiskolások megőrizték segítségkérési hajlandóságukat a visszamérés eredményei alapján, és sokkal nagyobb mértékű változást mutattak a segélyszolgáltatoktól való segítségkérésben a bemeneti eredményeikhez képest, mint a felső tagozatosok.

Annak ellenére, hogy a kisiskolás korosztályt kevesebb cyberbullying-intervenciós kezdeményezés célozza meg (Cantone és mtsai, 2015), eredményeink felhívják

a figyelmet arra, hogy e korcsoport körében egy egyszeri beavatkozással (*TANTUdSZ* program) is nagyobb hatás érhető el, még akkor is, ha ez a hatás fél év elteltével gyengül. A programra való nyitottságot megerősíti, hogy a kisiskolások jelentősen

elégedettebbek voltak a programmal, nagyobb arányban vennének részt hasonlóan, és ajánlanák barátaiknak a felsősökhöz viszonyítva. Valószínűsítjük, hogy ennek oka egyrészt az alsó tagozatos korosztály általában vett nagyobb nyitottsága a megismerésre, megértésre (amelyet a többi *TANTUdSZ* program esetében is tapasztaltunk), másrészt, a kisebb cyberbullying-érintettség miatt a témához való könnyebb viszonyulás. A nagyobb és tartósabb változás hátterében feltételezésünk szerint az áll, hogy az alsó tagozatosok esetében az érdekes, új, jellemzően személyes érintettség nélküli téma érdeklődést fenntartó, motiváló erő a további tanulásra, illetve élményeik környezetükkel (kortársak, szülők, pedagógusok) együtt való továbbgondolására. (Ez a feltételezés egyúttal azt is felveti, hogy a felső tagozatos diákok erőteljesebb érintettsége ellenállást válthat ki hasonló intervenciós programokkal szemben, amely fontos üzenet a cyberbullying-foglalkozásokat tervezők számára.)

Eredményeink is alátámasztják, hogy a kisiskolások döntő hányada számára az online tér könnyedén elérhető okoseszközeik révén, mindennapi életük részévé vált (Cantone és mtsai, 2015; Ey, Taddeo és Spears, 2015). Éppen ezért kulcsfontosságú már ezt az életkori csoportot megcélozni a cyberbullying-intervenciós

programokkal, amelyek így csökkenthetik az internetes bántalmazás felső tagozatos, és későbbi életkorban megjelenő nagyobb prevalenciáját (Domonkos, 2017).

A korábbi kutatási eredmények rávilágítanak arra, hogy azok az intervenciós kezdeményezések tudnak igazán hatékonyak lenni, amelyek nem csupán az áldozatra és az elkövetőre koncentrálnak, hanem tágabb környezetüket célozzák meg (Cantone és

a felső tagozatos diákok erőteljesebb érintettsége ellenállást válthat ki

mtsai, 2015; *Hutson* és mtsai, 2017), beleértve ebbe azokat is (szülő, pedagógus, kortárs), akik segítséget nyújthatnak az áldozatnak (*Grünfeldner* és *Holló*, 2019). A *TANTUdSZ* program éppen ezért teljes évfolyamokat, és amennyiben lehetőség van rá, teljes iskolai közösségeket céloz meg. Annál is inkább, mert elemzésünk a korábbi kutatási eredményekkel összhangban rámutatott arra, hogy a diákok a szüleik után barátaikhoz fordulnak legnagyobb arányban cyberbullying esetén (*Dooley* és mtsai, 2010; *Spears* és mtsai, 2015). A kortárs kapcsolatoknak, az általuk nyújtott társas támogatásnak lényegi szerep jut a cyberbullying szituációk kimenetelében, illetve következményeik intenzitásában (*Pozzoli* és *Gini*, 2010; *Burton* és mtsai, 2013). Fontos kiemelni, hogy a kisiskolások szüleik után legnagyobb arányban tanáraikhoz fordulnának segítségért internetes zaklatás esetén, és ez a bizalom egyértelműen mutatja a pedagógusok súlyponti szerepét a cyberbullying jelenség kezelésében.

KONKLÚZIÓ

Tanulmányunkban a *TANTUdSZ* internetbiztonság- és anticyberbullying-

pilotprogramunk eredményességét vizsgáltuk. A részt vevő diákok cyberbullyinghoz kapcsolódó segítségkérési tudása és hajlandósága is pozitívan változott a program után közvetlenül, azonban ez a hatás a fél évvel későbbi visszamérésre mérséklődött. Ugyanakkor itt kell megjegyeznünk,

hogy a *TANTUdSZ* egészségfejlesztési alprogramjai (kézhigiéné, folyadékfogyasztás, újraélesztés, internetbiztonság) közül összességében az internetbiztonsággal és cyberbullyinggal foglalkozó aratta hosszú távon a legkisebb sikert, amelynek magyarázata további vizsgálatok tárgyát képezi. Eredményeink azonban azt feltétlenül megerősítik, hogy az egészségfejlesztési programok hosszú távú hatásának zálogát

a hosszabb ideig tartó, ismétlődő programok jelentik (*Gaffney* és mtsai, 2018). Az alsó tagozatos résztvevők körében nagyobb és valame-

lyest tartósabb változást tapasztaltunk, és jelentősen nagyobb nyitottságot a program iránt a felső tagozatosokhoz képest.

A cyberbullying tapasztalatok elterjedtsége és a mentális egészségre gyakorolt hatásai miatt kulcsfontosságú, hogy a cyberbullying intervenciók minél szélesebb körben elérjék a diákokat (*Cassidi* és mtsai, 2013; *Kowalski* és mtsai, 2014; *Gaffney* és mtsai, 2018).

hosszabb ideig tartó,
ismétlődő programok
szükségesek

a hatás a fél évvel későbbi
visszamérésre mérséklődött

IRODALOM

Ábrám Boróka, Szőke Andrea, Lukács J. Ágnes, Lovas Krisztina Erzsébet, Nagyné, Horváth Emília, Soósné, Kiss Zsuzsanna..., és Feith Helga Judit (2018): *TANTUdSZ* iskolai kortárs egészségfejlesztési program folyadékfogyasztás témában I.: A kortársoktatás elég-e (detsége)? Egy hazai kutatás tanulságai. *Új Diéta: A Magyar Dietetikusok Lapja*. 27. 5. sz., 8-12.

- Bauman, S. és Bellmore, A. (2015): New Directions in Cyberbullying Research. *Journal of School Violence*. **14**. 1. sz., 1–10., doi: 10.1080/15388220.2014.968281
- Brochado, S., Soares, S. és Fraga, S. (2017): A Scoping Review on Studies of Cyberbullying Prevalence Among Adolescents. *Trauma Violence Abuse*. **18**. 5. sz., 523–531. doi: 10.1177/1524838016641668
- Burton, KA., Florell, D. és Wygant, DB. (2013): The role of peer attachment and normative beliefs about aggression on traditional bullying and cyberbullying. *Psychology in the Schools*. **50**. 2. sz., 103–115. doi: <https://doi.org/10.1002/pits.21663>
- Campbell, MA. (2006): Happy?? Slapping? *Connections*. **23**. 4. sz., 2–4. Letöltés: <https://eprints.qut.edu.au/14883/1/14883.pdf> (2021. 03. 11.)
- Cantone, E., Piras, AP., Vellante, M., Preti, A., Daniëlsdóttir, S., D'Aloja, E., ... és Bhugra, D. (2015): Interventions on bullying and cyberbullying in schools: A systematic review. *Clinical Practice & Epidemiology in Mental Health*. **11**. 1. sz., 58–76. doi: 10.2174/1745017901511010058
- Cassidy, W., Faucher, C. és Jackson, M. (2013): Cyberbullying among youth: A comprehensive review of current international research and its implications and application to policy and practice. *School Psychology International*. **34**. 6. sz., 575–612. <https://doi.org/10.1177/0143034313479697>
- Domonkos Katalin (2014): Cyberbullying: zaklatás elektronikus eszközök használatával. *Alkalmazott Pszichológia*. **14**. 1. sz., 59–70. Letöltés: http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2014/05/APA_2014_1_Domonkos.pdf (2021. 03. 11.)
- Domonkos Katalin (2017): Az online zaklatás, mint az iskolai agresszió egyik fajtája. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskolája. doi: 10.15476/ELTE.2017.138
- Dooley, JJ., Grading, P., Strohmeier, D., Cross, D. és Spiel, C. (2010): Cyber-victimisation: the association between help-seeking behaviours and self-reported emotional symptoms in Australia and Austria. *Australian Journal of Guidance and Counselling*. **20**. 2.sz., 194–209. doi:10.1375/ajgc.20.2.194
- Englander, E., Donnerstein, E., Kowalski, RM., Lin, CA. és Parti, K. (2017): Defining Cyberbullying. *Pediatrics*. **140**. 2. sz., S148–S151. <https://doi.org/10.1542/peds.2016-1758U>
- Ey, L-A., Taddeo, C., és Spears, B. (2015): Cyberbullying and Primary-School Aged Children: The Psychological Literature and the Challenge for Sociology. *Societies*. **5**. 2. sz., 492–514. doi: <https://doi.org/10.3390/soc5020492>
- Feith Helga Judit, Lukács J. Ágnes, Gradwohl Edina, Füzi Rita Andrea, Mészárosné Darvai Sarolta, Bihariné Krekó Ilona és Falus, András (2018): Health Education – Responsibility – Changing Attitude. A New Pedagogical and Methodological Concept of Peer Education. *Acta Univ Sapientiae Social Analysis*. **2018**. 8. sz., 55–74. doi:10.2478/aussoc-2018-0004.
- Fritúz Gábor, Gradwohl Edina, Feith Helga Judit, Lukács J. Ágnes, Falus András és Gál János (2019): Iskolai jó gyakorlat az újraélesztés kortársoktatásában egy egészségfejlesztési program első tapasztalatai. *Orvosi Hetilap*. **46**. 160. sz., 1816–1820. doi:10.1556/650.2019.31588
- Fülöp Márta, Sebestyén Nóra, Almeida, Ana, Cross, Donna, Valimaki, Maritta, Berne Sofia..., és Sygkollitou, Efi (2012): Anti-cyberbullying programok áttekintő elemzése 27 ország tükrében. In: Ollé János (szerk.): *4. Oktatás-informatikai konferencia: Tanulmánykötet*, Eötvös Kiadó, Budapest. 120–125.
- Gaffney, H., Farrington, D., Espelage, D. és Ttofi, MM. (2019): Are cyberbullying intervention and prevention programs effective? A systematic and meta-analytical review. *Aggression and Violent Behavior*. **45**. 134–153. doi: 10.1016/J.AVB.2018.07.002
- Grünfelder Borbála, Holló Csaba (2019): Az informatikánál lehetőségei az internetes zaklatás megelőzésében és kezelésében. INFODIDACT 2019 (2019. 11. 21–23), Informatika Szakmódszertani Konferencia elektronikus kiadványa, Zamárdi. 73–86. Letöltés: <https://people.inf.elte.hu/szlavi/InfoDidact19/Infodidact2019.pdf> (2021. 03. 11.)
- Hajnal Áron (2020): Az internetes zaklatás megelőzését segítő iskolai programok sikertényezői. *Köz-gazdaság*. **15**. 3. sz., 225–242. doi: <https://doi.org/10.14267/RETP2020.03.18>
- Hutson, E., Kelly, S. és Militello, LK. (2018): Systematic Review of Cyberbullying Interventions for Youth and Parents With Implications for Evidence-Based Practice. *Worldviews Evidence-Based Nursing*. **15**. 1. sz., 72–79. doi: 10.1111/wvn.12257.

- Kolosai Nedda, Darvai Sarolta, Füzi Andrea Rita, Lukács J. Ágnes, Gradwohl Edina, Sóssné Kiss Zsuzsanna..., és Feith Helga Judit (2018): A kortársoktatás elméleti és gyakorlati aspektusai – A „Tanulj, tanítsd, tudd!” program tapasztalatai. *Új Pedagógiai Szemle*. **68.** 7-8. sz., 20–50. Letöltés: <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/lapszamok/2018-7-8> (2021. 03. 11.)
- Kowalski, RM. és Limber, SP. (2013): Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*. **53.** 1.sz., S13–S20. doi:10.1016/j.jadohealth.2012.09.018
- Kowalski, RM., Giumetti, GW., Schroeder, AN. és Lattanner, MR. (2014): Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*. **140.** 4. sz., 1073–1137.
- Kowalski, RM. Limber, SP. és McCord, A. (2019): A developmental approach to cyberbullying: Prevalence and protective factors. *Aggression and Violent Behavior*. **45.** 20–32. doi: 10.1016/j.avb.2018.02.009
- Lehotsky Ákos, Falus András, Lukács Ágnes, Füzi Andrea Rita, Gradwohl Edina, Mészárosné Darvai Sarolta..., és Feith Helga Judit (2018): Kortárs egészségfejlesztési programok közvetlen hatása alsó tagozatos gyermekek kézhigiéniés tudására és megfelelő kézművesi technikájára. *Orvosi Hetilap*. **12.** 159. sz., 485–490. doi:10.1556/650.2018.31031
- Margitics Ferenc, Figula Erika, Pauwlik Zsuzsa (2020): *Cyberbullying az iskolában. Internetes zaklató és internetes áldozat skála*. Kery Kiadó.
- Menesini, E. és Nocentini, A. (2009): Cyberbullying definition and measurement: Some critical considerations. *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology*. **217.** 4. sz., 230–232. doi: 10.1027/0044-3409.217.4.230
- Modecki, KL., Minchin, J., Harbaugh, AG., Guerra, NG. és Runions, KC. (2014): Bullying prevalence across contexts: a meta-analysis measuring cyber and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*. **55.** 5. sz., 602–611. doi: 10.1016/j.jadohealth.2014.06.007
- Ollé János, Lévai Dóra, Domonkos Katalin, Szabó Orsi, Papp-Danka Adrienn, Czirfusz Dóra, Habók Lilla, Tóth Renáta, Takács Anita, Dobó István (2013): *Digitális állampolgárság az információs társadalomban*. Nevelés-Oktatás – Információs Társadalom; 4. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Parti Katalin, Schmidt Andrea, Néray Bálint és Virág György (2015): TABBY in Internet: The Assessment of the Volume of Cyberbullying Among Students, and School Mentor Training in Hungary (2011–2014). In: Bingzhi Zhao (szerk.): *Toward Scientific Criminal Law Theories: CCLS Tenth Anniversary Anthology of papers from International Academic Partners*. Law Press China, Beijing. 840–850.
- Parti Katalin, Schmidt Andrea és Néray Bálint (2018): Cyberbullying in Hungary. In: Kostanza Baldry, A., Blaya, C. és Farrington, DP. (szerk.): *International perspectives on cyberbullying*. Springer International Publishing, Németország. 205–229. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-73263-3_9
- Patchin, JW. és Hinduja, S. (2006): Bullies move beyond the schoolyard: a preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*. **4.** 2. sz., 148–169. doi: 10.1177/1541204006286288
- Pieschl, S., Kuhlmann, C. és Porsch, T. (2015): Beware of publicity! Perceived distress of negative cyber incidents and implications for defining cyberbullying. *Journal of School Violence*. **14.** 1. sz., 111–132. Letöltés: <https://doi.org/10.1080/15388220.2014.971363> (2021. 03. 11.)
- Pozzoli, T. és Gini, G. (2010): Active defending and passive bystanding behavior in bullying: The role of personal characteristics and perceived peer pressure. *Journal of Abnormal Child Psychology*. **38.** 6. sz., 815–827. doi: 10.1007/s10802-010-9399-9
- Slonje R. és Smith, PK. (2008): Cyberbullying: another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*. **49.** 2. sz., 147–154. doi: 10.1111/j.1467-9450.2007.00611.x.
- Smith, PK., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. és Tippett, N. (2008): Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. **49.** 4. sz., 376–385. doi: 10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x.
- Smith, PK. (2016): Bullying: Definition, Types, Causes, Consequences and Intervention. *Social and Personality Psychology Compass*. **10/9.** 519–532. doi: 10.1111/spc3.12266
- Spears, BA., Taddeo, CM., Daly, AL., Stretton, A. és Karklins LT. (2015): Cyberbullying, help-seeking and mental health in young Australians: implications for public health. *International Journal of Public Health*. **2015.** 60.sz., 219–226. <https://doi.org/10.1007/s00038-014-0642-y>

- Szőke Andrea, Benke Fruzsina Erika, Ábrám, Boróka, Bordán Dorina Anita, Lukács J. Ágnes, Nagyné Horváth Emília..., és Feith Helga Judit (2019): TANTUdSZ iskolai kortárs egészségfejlesztési program folyadékfogyasztás témában III.: A kortársoktatás elég-e (dettsége)? Egy hazai kutatás tanulságai. *Új Diéta: A Magyar Dietetikussok Lapja*. **28.** 4. sz., 9–12.
- Tokunaga, RS. (2010): Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*. **26.** 3. sz., 277–287. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2009.11.014>
- Várnai Dóra Eszter (2019): A kortársbántalmazás (bullying) egészségmagatartási és egészségpszichológiai kontextusban. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Pszichológiai Doktori Iskolája. Letöltés: <https://www.ppk.elte.hu/dstore/document/123/V%C3%A1rnai%20D%C3%B3ra%20Eszter%2020190701.pdf> (2020.11.30.)
- Willard, NE. (2007): *Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress* (2nd ed.). Research Publishers LLC
- Williford, A., Elledge, LC., Boulton, AJ., DePaolis, KJ., Little, TD. és Salmivalli, C. (2013): Effects of the KiVa antibullying program on cyberbullying and cybervictimization frequency among Finnish youth. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*. **42.** 6. sz., 820–833. <http://dx.doi.org/10.1080/15374416.2013.787623>.
- Zsila Ágnes (2018): Psychological vulnerability and protective factors of cyberbullying victimization and perpetration. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Pszichológiai Doktori Iskolája. Letöltés: https://ppk.elte.hu/file/Zsila_Agnes_disszertacio.pdf (2020.11.28.)

A szent tehenek és a csapat, Udaipur, India

Természetrajzóra, Milazzo, Szicília, Olaszország

Diákelőadás a kunmingi köerdőben, Kína